

панестетизм – потреба все прикрашати. Саме ці особливості культури бароко надзвичайно близькі колізійності буття українців цього періоду, а тим паче вони перегукуються з вихідними принципами української ментальності.

Список використаних джерел

1. Вишенський І. Твори / Іван Вишенський. – К., 1986. – 341 с.
2. Гизель І. Мир с Богом человеку / И. Гизель. – К., 1669. – 666 с.
3. Горський В. С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія) / В. С. Горський // Філософські нариси. – К., 2001. – 236 с.
4. Крымский С. Б. Культурные архетипы, или знание до познания / С. Б. Крымский // Природа. – 1991. – № 11. – С. 65-81.
5. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні / В. Д. Литвинов. – К. : Вид-во “Основи”, 2000. – 472 с.
6. Макаров А. М. Світло українського барокко / А. М. Макаров. – К., 1994. – 287 с.
7. Табачковский В. Г. Диалектика деятельности и культура / В. Г. Табачковский. – К. : Наук. думка, 1983. – 296 с.
8. Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори / ред. кол. : О. І. Дзевєрін (голова) ; М. П. Бажан, О. Т. Гончар та ін. – К., 1983. – 625 с.
9. Українська поезія XVII ст. (перша половина). – К., 1988. – 548 с.
10. Ушкалов Л. В. Світ українського бароко. Філологічні етюди / Л. В. Ушкалов. – Харків : Око, 1994. – 112 с.
11. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К., 1992. – 230 с.

УДК 111.852+7.046.3

М.В. Каранда, канд. філос. наук, доцент

Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена аналізу можливостей використання казки в методичній роботі викладача філософії та культурології. Зокрема, увага приділяється духовній семантиці української народної казки як джерелу етнонаціональних прикладів для пояснення уможлидних сентенцій студентам-гуманітаріям.

Ключові слова: народна казка, методика викладання філософії та культурології, аксіологічна складова виховання.

Статья посвящена анализу возможностей использования сказки в методической работе преподавателя философии и культурологии. В частности, внимание уделяется духовной семантике украинской народной сказки как источнику этнонациональных примеров для объяснения умозрительных сентенций студентам-гуманитариям.

Ключевые слова: народная сказка, методика преподавания философии и культурологии, аксиологическая составляющая воспитания.

The article is devoted to the analysis of the possibilities of the use of a fairy-tale in the methodic work of the teacher of philosophy and culturology. In particular the attention is paid to the spiritual semantics of the Ukrainian folk fairy-tale as a source of ethnonational examples for the explanation of the conceptual maxims of the students studying Humanities.

Key words: folk fairy-tale, methodics of the teaching philosophy and culturology, axiological component of the upbringing.

Для національної вищої школи є органічно властивою пильна увага педагогів-практиків до виховання студентської молоді, і, як наслідок, до постійного вдосконалення всього арсеналу виховних методів, прийомів та засобів.

Сьогодення вищої школи вимагає динамічного та вдумливого оновлення змісту і форм навчально-виховного процесу. Національний чинник відіграє партію «першої скрипки» у формуванні небайдужої та духовно багатой нової генерації українців. За допомогою поетапного дешифрування змісту фольклорних джерел, зокрема, українських народних казок, можлива новітня актуалізація аксіологічної складової національного виховання сучасної студентської молоді, що є методично евристичним моментом. Українська народна казка є невичерпним джерелом архетипів, які таять у собі код мудрості нашого народу, духовну семантику драматичного історичного шляху українців. Саме тому в світі казкових художніх образів фахівець-філософ чи культуролог може віднайти безліч прикладів, які є ментально адаптованими для пояснення складних умоглядних загальнотеоретичних сентенцій студентам-гуманітаріям.

Останнім часом в українській філософії освіти все більшого визнання здобуває етнофункціональна концепція освіти [1; 5], згідно з якою прийнятним результатом навчання і виховання є особистість, здатна до чіткої етнонаціональної ідентифікації та виразного позиціонування своєї етнічної самості з метою діалогу культур. Синтез методології української філософії та методики викладання філософських дисциплін чітко проведено в докторській дисертації Т. Троїцької [6] та в кандидатській дисертації О. Прокопової [4], що уможливило заглиблення до обраної теми статті в аспекті співпраці фольклористики і методики викладання філософсько-культурологічних дисциплін.

Коротка історія прямого фольклористичного вивчення казки необхідна для того, щоб трамплінувати в опосередкованій взаємодотичній галузі методичної доцільності щодо використання української народної казки в освітянському і виховному процесі, зокрема у ВНЗ України. Казкознавчі студії, корисні для обраної теми, починаються із класичних загальнотеоретичних фундаментальних праць О. Веселовського, який вивчав казковий сюжет як комплекс мотивів і вважав мотив категорією первинною, а сюжет – вторинною. Заповіт Веселовського: «Розмежувати питання про мотиви та питання про сюжети», бо мотив є неподільною одиницею, вивчення якої сприятиме скасуванню неточностей у фольклористиці. Важко переоцінити внесок Е. Мелетинського, який дослідив структурні і стадіальні співвиміри трьох великих жанрово-тематичних комплексів усної словесності (міф, казка, епос) та занурився до сюжетної організації фольклорної оповіді й семантичної структури мотиву. У витоків цілісного фольклористичного розуміння казки стояв і В. Пропп, у якого знайдемо концепцію морфологічного аналізу чарівної казки. В роботі «Морфологія казки» закладено початок структурно-типологічного дослідження, а в монографії «Історичне коріння чарівної казки» – систематичні висновки про спорідненість казки з тотемічним ритуалом ініціації. Ключовим і перспективним є висновок Проппа стосовно позаісторичності сенсів, закладених у казковий сюжет, змішаності культурних стадій та історичних циклів, переважання архетипових поведінкових моделей.

Українські фольклористи, у свою чергу, теж достатньо приділили уваги вивченню казки: О. Потебня, М. Грушевський, М. Сумцов заклали фундамент, який довибудувували А. Іваницький, М. Пазяк, О. Таланчук, М. Дмитренко, В. Качкан, В. Давидюк, В. Погребенник, В. Сокіл, С. Мишанич, О. Мишанич, М. Новикова, І. Денисюк, Г. Скрипник, П. Будівський, Ю. Бріцина, М. Гримич, В. Івашків, М. Іванків, Т. Голіченко, О. Ницевич, М. Федченко, М. Дяченко та інші.

Естетичний аспект казки вивчали І. Франко та пізніше, з екстраполяцією марксистської методології на народну творчість, радянський теоретик фольклору В. Гу-

сев у праці «Естетика фольклору», який стверджував: «Естетика фольклору – це естетика колективної творчості, вона виражає колективно вироблені, широко прийняті народними масами, традиційні уявлення про прекрасне і потворне, піднесене й нище, трагічне й комічне. У фольклорі безпосередньо й активно виражається естетичний ідеал мас або точніше різних соціальних колективів, що утворюють народ на різних стадіях його історичного розвитку» [2, с. 268].

Помітну спробу пробитися до естетичної сутності народної казки крізь стіну соціологізаторських стереотипів у 80-90-х роках ХХ ст. зробила Л. Дунаєвська [3]. На естетичній функції фольклору вона наголошує у праці «Українська народна казка», для неї естетика «виявляється у яскравому, динамічному зображенні подій, розважальності, гіперболізації фізичних та духовних якостей персонажів, тому психологічному впливові на слухачів, що викликає у них відчуття співпереживання, тривоги й радості» [3, с. 6].

Долучається до духовно-естетичного модусу буття української казки і сучасний львівський дослідник М. Чернописький, який наголошує на понятті «інформаційно-естетичний аспект форм індивідуального самовираження сучасної фольклорної пам'яті». Позиція автора коригується маргінально-націоналістичною інтенцією. «Там, де йдеться про феноменальний витвір духовності етносу, нації, – а таким є народна казка, – там намагання розкрити сутність мистецького явища методом космополітичних універсалій марна» [7]. Він вважає, що для осмислення сутності народної казки як жанру фольклору у світовому казкознавстві ХХ ст. компаративістська, антропологічна, психоаналітична, структуралістська теорії створили тільки каталог художньої фактури творів, тільки передумови для дальшої праці. «Догматичні політичні концепції трактування народного мистецтва, насаджувані у ХХ ст. тоталітарними режимами радянської імперії та націонал-соціалістичної Німеччини, тим більше не дозволили науковцям наблизитися до розв'язання названої проблеми» [7]. М. Чернописький є укладачем словника-довідника «Українська фольклористика», який побачив світ 2008 року в Тернополі у видавництві «Підручники і посібники». «Українська фольклористика» — перше в Україні довідкове видання про національні скарби усної народної словесності з поясненням фольклористичної, етнографічної, етномузикологічної і культурологічної термінології, довідками про етнографічні регіони, жанри фольклору, українознавчі наукові центри й осередки, визначні видання скарбів українського фольклору.

Інструментарієм філософської антропології та філософії культури досліджуються метафізичні аспекти української казки в докторській дисертації В. Ятченка [8]. Автор показує можливості казки переінтерпретувати крізь призму світоглядної опозиції «людина – Бог» український суспільний та сімейний ідеал. У дисертації проаналізовано фольклорні тексти із репрезентацією українського стихійного філософування та зародження морального знання.

Виникає лакунарна можливість висвітлити цікавий, майже недосліджений бік проблеми: використання результатів фольклористичних та філософсько-культурологічних досліджень для викладання світоглядно позиціонованих предметів у ВНЗ.

Отже, завданнями у цій статті постають: виявлення та систематизація конкретного змісту української народної казкової образності й сюжетики і методична транспозиція їх у лекційно-семінарські курси з філософсько-культурологічних дисциплін.

На основі історії питання та сучасного казкознавства, а також вважаючи методологічно продуктивним православне антропологічне вчення про образ Божий у лю-

дині, зауважимо, що українська народна казка – це універсальний жанр фольклору, який упродовж свого культурного становлення став носієм та ретранслятором таких аксіом, як істина, софійність, розум, віра, надія, любов, креативність, совітливність.

Безперечно, в надрах сюжетики української казки не загубилися і такі моральні складові нашої ментальності, як працелюбність, вірність і дружба, вдячність, милосердність, щедрість (душевна і матеріальна), краса (душевна, внутрішня і фізична, зовнішня), скромність, лицарська мужність.

Діаметральну протилежність цих та інших позитивних моральних якостей виразно віддзеркалюють казкові персонажі-антиподи, антагоністи: добротворці і злотворці, які своєю поведінкою, вчинками дають змогу реципієнту чітко й однозначно визначитися зі своїми симпатіями й антипатіями.

Звернімо увагу на те, що діаметрально протилежні й душевно нелегкі для переживання морально-етичні екстремуми казка часто виражає у найлегшій для сприймання забавно-розважальній формі. В українській казці цьому служать «до прикладу» мовлені небиличні початки і кінцівки, подібного змісту повтори за ходом оповіді і майже постійна «приправа» всього добрим гумором. Згадаємо захмелілого вовка-рятівника, який співає на весіллі у тасмній Сірковій гостині («Сірко»), хитрість цапа і барана перед вовками, які з переляку втекли від своєї каші («Цап і баран»), щоб побачити не тільки привабливість казкової оповіді, а й душевне врівноваження настрою слухача, добрий заряд для його морально-психологічного підсилення.

Таким чином, методично виправданим є використання як прикладового мережива української народної казки у виші. Все мотивне багатство народної казки у викладанні філософсько-культурологічних дисциплін зможе підсилити ефект щодо сенсу теоретичних дефініцій, які пропонуються студентам.

Філософія як гуманітарний обов'язковий предмет викладається студентам, як правило, на другому курсі навчання у ВНЗ. Саме ця дисципліна допомагає у поясненні онтологічної проблематики і викладач може апелювати до змістовної форми казки «Курочка Ряба» і космогонічної казки «Яйце-Райце» – тут наявні і субстанційна проблема, і мотив квінтесенції Всесвіту в малій матеріальній оболонці – мікрокосмі за суттю.

Викладання тем з гносеології та логіки може бути прикрашено непрямыми алюзіями з українських народних казок «Семилітка», «Мудра дівчина», «Розум і щастя».

Очевидно і виразно проступає антропологічна проблематика в казках «Ох» (мандрівка людини від лежня до легіня через екзистенційні метаморфози) та «Кривенька качечка» (тут відбувається порушення етапів антропогенезу, що призводить до похибки й остаточного зооморфізму героїні).

Навчатися аксіології можливо під впливом цілої низки казкових образів. Соціум, побудований на засадах соборності, здатен зберегти просторову цілісність, як приклад – казка «Рукавичка», де апріорно мале приміщення-рукавичка не рветься від семи співмешканців. Інша аксіологічна проблема порушується в казці «Котик та Півник»: кривавій помсті немає місця в українській ментальності, а обрано мінімальну міру усмирення зла, тому Кіт легенько б'є лисенят «цок в лобок» та складає їх в «писану торбу» і до приходу матері пропонує повисіти на вербі для перевиховання. Українська аксіологія має народну міру милосердя, споріднену з творчістю Ф.М. Достоєвського – це дитяча сльоза, як у казці «Кирило Кожум'яка», де тільки малі діти розчулили серце ремісника і спонукали до змієборства.

Під час читання курсу «Естетика» викладач сміливо може спиратися на духовний потенціал української народної казки. Наприклад, під час викладання теми «Проблема творчості» доречним є звернення до контекстуального аналізу казки «Колобок». У фабулі наявна художня діяльність – це пісенька героя-теурга, яка виявляється відносним засобом порятунку. Тема «Естетичні категорії» чітко прослідковується у казці «Золоті черевички», де головна героїня Ганна-панна є абсолютною красунею, тож прекрасне репрезентоване у бароковому ключі, посилено архетипом дивосаду та антиномією золота і смоли як засобів досягнення соціальної досконалості.

Використання української народної казки виглядає найбільш органічним під час викладання курсу «Історія української культури». Під час вивчення поняття «традиційна родина» доречним є звернення до казки «Як Іван гуси ділив», де символічно побут зображується як повчальний наратив. Функції всіх членів панської родини герой-простолодин вдало переніс на частини запеченої гуски. При потребі вдруге вирішити логічне завдання герой застосовує символіку сакрального числа три і це веде до порозуміння.

Пояснюючи студентам особливості української родини, слід звернути увагу на те, що вона має риси матріархальності, а отже, фольклорний приклад сватання Лисички до Пана Коцького у такому зв'язку виглядає найтипівішим.

При методичному насиченні дисципліни «Культурологія» фольклорно-казковими аналогіями, доносячи студентам тему «Сенс культури», можлива апеляція до казки «Три золотокучеряві княжичі». Пропедевтично культура тлумачиться як друга природа, одухотворена людиною. В обраній українській казці культура будується жінкою, яка є несправедливо вигнаною дружиною. Героїня вчиться й освоєно одомашнення диких тварин, побудову міста, пахотне землеробство та садівництво. Результат не забариться і з'явиться чудесна яблунька, яка подарує жінці навіть гру на музичному інструменті – органі. Проте найголовніше те, що героїня підвищує свій внутрішній культурний рівень – вона вчиться і пробачає своєму чоловіку душевну короткозорість, довірливість наклепу.

Українська народна казка дозволяє черпати як міфологічні, так і релігійні аспекти картини світу, що говорить про її поліадресатність.

Фольклорний і особливо казковий образ є естетико-когнітивним механізмом соціокультурної інтеграції окремої особистості й цілого регіону в певний культурний простір.

Етнічність у художньому естві казки дуже рельєфна, тому світоглядні архетипи традиційної української культури у казці подані аксіоматично, що сприяє справжньому, глибинному, а не формальному патріотичному вихованню.

Все разом взяте дозволяє послідовно впроваджувати християнський освітянський принцип прищеплення духовного через душевне.

Використання сюжетики та семантики народної казки під час викладання філософсько-культурологічних дисциплін дозволить запобігти трансформації національних цінностей у студента. Молодь є транслятором культури у майбутнє, тому апеляція до казкової образності виправдана подальшим її використанням на рівні родинного виховання. Особливо корисним виглядає прищеплення молоді рефлексивності й естетичної потреби через переозначення в очах студента потенціалу казки. При вдалому методичному використанні казки під час викладання філософсько-культурологічних дисциплін молода людина навчиться ставитися до фольклору не

як до свого інфантильного минулого, а як до позачасового колодязя мудрості і живого досвіду українського народу. Українська народна казка виступає як універсальний, поліфункціональний та ментально інваріантний засіб національного виховання молоді та, зокрема, гуманітарно зорієнтованого студентства.

Список використаних джерел

1. *Бойко С. М.* Становлення і розвиток національної самосвідомості українського народу: ціннісний вимір : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.12 / С. М. Бойко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 204 с.
2. *Гусев В.* Эстетика фольклора / В. Гусев. – Ленинград : Искусство, 1967. – 367 с.
3. *Дунаєвська Л. Ф.* Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.07 / Л. Ф. Дунаєвська ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 447 с.
4. *Прокопова О. П.* Методика вивчення української казки з опорою на розкриття її космогонічного походження : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. П. Прокопова ; АПН України ; Інститут педагогіки. – К., 2007. – 181 с.
5. *Сухарев А. В.* Этнофункциональная концепция образования: опыт практического использования [Электронный ресурс] / А. В. Сухарев, В. Д. Калишенко, В. А. Лаврова // Вестник славянских культур. – М. : Гос. академия славянской культуры, 2009. – Том 2. – № XII. – С. 91-98. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/defaultx.asp>.
6. *Троїцька Т. С.* Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога : дис. ... д-ра пед. наук : 09.00.10 / Т. С. Троїцька. – К., 2008. – 389 с.
7. *Українська фольклористика: словник-довідник* / уклад., заг. ред. М. Чернописький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
8. *Ятченко В. Ф.* Метафізичні виміри української дохристиянської міфології : дис... д-ра філос. наук : 09.00.04 / В. Ф. Ятченко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 402 с.

УДК 364-43

М.І. Захаріна, асистент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості морально-етичних якостей спеціалістів із соціальної роботи в Україні. Морально-етичні якості розглядаються як історично сформовані в контексті національно-специфічних особливостей українського менталітету.

Ключові слова: соціальна робота, морально-етичні якості, благодійність, милосердя, професійна етика.

В статье проанализовано особенности морально-этических качеств специалистов по социальной работе в Украине. Морально-этические качества рассматриваются как исторически сложившиеся в контексте национально-специфических особенностей украинского менталитета.

Ключевые слова: социальная работа, морально-этические качества, благотворительность, милосердие, профессиональная этика.

The peculiarities of moral and ethical qualities of specialists in social work in Ukraine are examined in the article. Moral and ethical qualities are dealt as historically created in the context of national and specific peculiarities of Ukrainian mentality.

Key words: social work, moral and ethical qualities, charity, mercy, professional ethics.

Постановка проблеми. В умовах нечіткості й невизначеності української політики соціальна робота набуває особливого значення. Її актуальність передусім полягає у